

ERDÉLY

TAMÁSI ÁRON

Tamási Áron regénye – a *Szűzmáriás királyfi* –: székely szimfónia. Polifón zene, amely a lélek, a szellem és az idegek húrjait fogja össze. Bartók Béla szívet-kongató székely-dalainak prózába öntése. Öröm és fájdalom együtt. Élet.

És mint minden élet teli váddal, úgy ez is. Vádirat, mely számonkéri az elvetélt tehetségeket, a kinemnyílt virágokat. Nem az ifjú Bolyai dobban-e elénk a lapokról, kérdezve: miért kell csöndben elhallgatni, miért kell borba fulladni a fejlődő tehetségnek? Nem is székely tragédia ez, de magyar: gyökerestől. A meg nem értett östehetség elherdálása. Pedagógiánk, egész közéletünk csődjét is feltárja.

Fáj a szívem a kis Csorja Bódiért. Pedig mennyi sok ismeretlen Csorja Bódik vannak szerte, akiknek a magyar tehetségek sorsa a kietlen sziklán való pusztulást rendelte végzetül. Nem lehet eleget írni róla hogy szeretetet, minél több szeretetet az iskolába. Oly kevés Fazekas Ádám van, aki szívével és lelkével: tanár. Aki fajának forró szerelmével a fejlődő tehetséget meglátja s a pubertás válságos időszakában a rügyező bimbót szelíd szóval, megértő szívvel a kibomláshoz segíti.

Egészen különös, friss hangon ír Tamási Áron. Nem is értem, hogy a sűrű székely kifejezéseket egyesek miért kifogásolják? Miért akarják ezt az üde színt kigyomlálni? Szép ez az első pillanatra idegennek hangzó idióma s nagyon élvezetes és örvideni való, nem pedig hibáztatni. Dehogyan is zavarnak ezek az alföldi magyaroknak – néha idegenül hangzó kifejezések. Hiszen a mondat tartalma megadja a teljes értelmet. És a mondatok hegyi levegőt lehelnek magukból. Szomjasan szívja az ember a havasok illatát, s keletre nézünk, ahonnan bátor, tavaszi szellő gyanánt betört: Tamási Áron.

(Szeged)

K. E.

SZŰZMÁRIÁS KIRÁLYFI

S a fenyvesek egy legényről beszéltek, aki elindult egyszer és ment, mint a Nép lelke, árván, és ment a földön és a föld felett, mert meg akarta keresni a fényt, a kioltott tüzet és a vizek eredetét. És sok megállott esztendő és sok rohanó esztendő mulva, megvillant egyszer előtte az elveszett fény, fellobbant előtte a kioltott tűz, és ő vérebe mentette a tüzet, lelkébe a fényt s hirdetni kezdte újra az elfelejtett Népet.

Tamási Áron: Szűzmáriás királyfi, 1928 II:142.

Szabó Dezső nélkül nem jöhetett volna Tamási Áron és a *Csodálatos élet* nagyszerű előképe annak a szerényebb, de melegebbhangú szimfóniának, amellyel Tamási Áron a székely nép sorsát szimboilizálni akarja. Valóban „csodálatos“ és „szűzmáriás“ minden vízió, ahol a székelység irodalomra ihletődik. Valami egészen különleges fajtája az emberiségnek és a magyarságnak: nem lehet „ábrázolni“ őket, a körvonalak szétmosódnak és a „minden titkok“ háttéréből óriásivá nagyítva verődnek vissza, az író mondatai könnybe fulladnak, az elbeszélő hang zúgni kezd, mint valami rejtélyes *haut-parleur*, a naturalizmus tündérmesét komponál, a novella eposszá dagad. Ez a nép, amely az életet is átbálatásítja, amely a prózából biblikus szöveget inspirál: egyik elpusztíthatatlan illúziója, éltető hazugsága a magyar ősiségnek.

Tamási Áron nem regényszerző, hanem író, aki stílust, világnézetet, embert hoz. Nagyon nagy, dolog ez, amikor a Mácsi néni és Pali bácsiról szóló kedélyes történetek, diáksíny-anekdoták és detektív-filmek még mindig irodalomszámba mennek. Ha nálunk egy „író“ azzal kezd a novellát, hogy „Hé, Estván, hoci ide azt a vasvállát!“ – mindjárt azt hiszi magáról, hogy népnemzeti-keresztény író, nagy hagyományok folytatója, leendő kisfaludysta. Ha pedig úgy kezd a regényt, hogy „O’Brien eldobta a cigarettát és a hálószoba felé rohant, ahonnan a segélykiáltásokat hallotta“ – akkor még Amerikában is írónak fogják tartani ... Tamási Áronnak első szavánál érezni lehet, hogy itt valami rendkívüli hang csendül meg, belső ritmus, lefojtott lira, új szavak és a mondatforma kereső és már meg is állapodott új dinamikája:

Örökízű nyugalommal egy szekeret vont két ékes ökör. Mint valami dús meseország hatyúpárja, úgy úszott bólogatva által az anyaváros főtérén keresztül a kálvinista templom faránál és egyenesben előre a katólikus Isten hajléka felé.

A *Csodálatos élet* és a *Halálfi* óta nem írtak ilyen hamú alatt izzó nyelven regényt. Az első mondattól kezdve végig kell olvasni, megállás nélkül; mint a csurgó méz, úgy édesgeti az olvasót. Pedig a világ, amit fölvezöl, csak nagy vonalaiban áll előttünk. De annál jobban megtelik az író lirájának rezonálásával. Oldalakat lehetne idézni és minden oldal úgy hat, mintha ismeretlen hegyvidéket tárna föl az erdőirtás előttünk. Az író nem lép elő, de a hangja fortissimókra tud tornyosodni. A regény vége már olyan, mint a zene, irreális, fantasztikus, mint a zsolnárok vagy a Jelenések Könyve. Az hogy természetes „székely” dialektust, beszédmodort, sőt interpunctio-t ad: nem hatáskeresés, nem „népiesség”, hanem a tárgyával egy író egyetlen lehetséges kifejeződési módja. De nemcsak a leírás, az epikum az övé; ahogy beszélgeti az alakjait, az maga a színes, étellel terhes valóság. Parasztjai nem könyvből tanulták a beszédet:

– Eccer úgyis meg kell halni – mondta nyugalommal a beteg. – Eredj, ne üzd az eszed! Nem olyan könnyen hal meg az ember. S egyébként is nem azért vagyok én itt, hogy hagyjalak! A halálról vedd le az eszedet, mert olyant táncolunk még a farsangon, hogy a leánkák szeme lángot vet. No, jere s ülj fel!

Ferke mosolygott. – Lám penderedjél egyet! – bízta megint Bódi. – No, csak beszélj, mert meggyógyulok – mondta Ferke, s egyben megmozdult s hát fenn van. – De el ne fus, mégse! – Mert én el s a világot egy szempillantásra megkerülöm. – Te meg, annyi eszed van. – Hegyeket eszem s egy tengert megiszom reá. – Látom, megehültél. – Nem ma volt, amikor ettem. – Szalónám s jó kenyérem van.

Itt a világ szemlélete nem irodalmi lencsén át fotografálódik: közvetlenül veszi föl a fényérzékeny lélek.

Szabó Dezső megírta már a székely legény csodálatos történetét. De az a legény Szabó Dezső maga volt, inkább hóstáti, mint paraszt, városba kerülő, sőt dekadens milieuban kifejlődő ... Tamási emberei nem tudják magukról, hogy irodalmi hősök. A főalak, Csorja Bódi, gyermekkorától fiatal haláláig előttünk hősöködik, olyan bizalmas közelségben, mint valami én-regény-portréja az írónak, aki önmagát mégsem szentimentális egybeolvadással, hanem mintázó objektivitással szemléli. Ez a székely legény nem illeszhető be semmiféle regényalak sablonjába. Még fantázia-termékek is bizarr, pedig éppen ebben a bizarrságban, csavaros-természetes lelkében van a realitása. Ahogy kicsapott diákból egy mesebeli népek szimbolumává lesz, elvérzően is győztes, részegül bölcs, bicskázó lovag, pogány lóimádó és „Szűzmária” látomásától ittas, tanulatlansággal is teremtő művész, tehetetlen féreg és proféta: a ködös cselekvényből egy el nem felejthető, félig kifaragott sziklatömböt dob elénk az író. Nem lehet nem szeretni ezt a részvétet hetykén eljátszó fiút. Primitívségben ennyire komplikált alakot még nem teremtett a magyar irodalom fája.

A többi alakok is ebből a bütykös fából vannak kifaragva. Fazekas Ádám tanár, aki Hodler alakjaihoz méltó gesztussal letépi magáról a reverendát, hogy odaállhassan a tragikus nép álmodozó, fölszabadulásra váró fiai közé. Nem új ez a jelenet, de ebben a fogalmazásban „világnézetek” harcát érezteti, a világnézet szónak nem politikai, hanem szinte már fiziológiai értelmében:

– Elég volt ebből a gyermekkínzásból! Istennek és népemnek tartozom azzal, hogy megvédjem őt! De számbaveszem, hogy szép szavakkal nem törhetek bé ennek az igazgatónak a lelkébe, lévén rozsdás ajtókkal elzárva minden lendület, minden szárnyaló érzés és nagyszerű élet elől. Nem eszem magamat hallgatással többé ebben a virágpusztító setétségben, nem meditálok kínok között tovább ebben a sánta, megvakított világban! A vakság ellen kiáltok és felszabadítom ezen a helyen (a tanári konferencián) a szót, és szárnyát visszaadom a gondolatnak! Tüzet lehelve tiltakozom a rendszer ellen, amely leszárasztja a gyermeki lelkek legszebb rügyeit, lerágja az Istenhez repülő szárnyát, és az érzéketlenség füstjével kiűzi innét a magosabb erkölcs és a szépség mámoros lelkeit. Ez így nem pedagógia! Ez így nem iskola! Ezt a megalázkodók és megalázottak aklává tették, ahová nem nézhet vig arccal az Isten.

Nagy tehetség Tamási Áron, kétségtelenül és tehetség nemcsak a stílusában, emberfaragásában, hanem abban is, hogy fantáziája egészen ismeretlen, új világot láttató, hatalmas-szuggesztív erejű jeleneteket tud teremteni. Ott van például az a bájos kép, mikor két elcsavargó kisdíák egy rókafiat ráncigál pórázon a hegyekből le a városba; mikor a székely, legényke bottal párbajt vív egy leereszkedő sassal; mikor Csorja Bódi hazakerül karácsonyra és a betlehemi énekesekkel járja a falut:

Az izzószemű, nagyszándékú, őszív és nyomorúságban nevelkedő legényké ajkán felcsendült az ének. És az elrejtett székely faluból, amely önmagának az ország és a nagyvilág, felszállott az ének a nagy Csillag alatt megszületett népek Királyához, és szállott és hirdette, hogy az újjongva repülő hirmadár ebbe a faluba is hullatott egy tollat;

hullatott egy tollat a nemismert nép nemismert falujába és öröm nyugszik azon a tollún, és megemlékezés a szegényekről és megvala rajta a jele egy új Fejedelemnek, aki nem hajtja soha ölésre a népet idegen országba és nem köt vad dülókat a nyakára és nem rémíti, hogy a történelem kútjába beléveti: ...

Gazdagsággal terhes ez a művészet: van benne költő szava, de állásfoglalás is minden emberi és Isteni dolgakkal szemben, – végre egy író, akinek *világnézet* az élménye és művészi célja. Ősi és közvetlen – nem könyveken keresztül való – állásfoglalás, a „minden titkok“ megéreztetése. Ahogy a vallásosság sokszínű skálája végighúzódik a regényen – Kemény Zsigmond óta nem mert ehhez a problémához nyúlni senki. Azt lehetne mondand, hogy az inspirációja *katholikus*, ha nem lenne annyira pogány és annyira korlátlanul és egyháztalanul istenkereső.

*

Nem lehet kimeríteni a témát ... Tamási Áronról és a *Szűzmáriás királyfiról* még sok szó fog esni. A kritikának ez alkalommal nem sietős a dolga. Vannak munkák, amik fölött egy dicsérő kritikával napirendre lehet térni, de a *Szűzmáriás királyfira* egy heves támadás – Szabó Dezső „megsemmisítő“-nek szánt cikke – hívta föl a közfigyelmet és amit gyűlölettel, eltiprással fogadnak az igen gyakran diadalra született.

(Bécs)

Garázda Péter

VÁGTAT A HALÁL

Az Erdélyi Szépmíves Céh értékes kiadványai között figyelemreméltó Sipos Domokos kötete.

Szentimrei Jenő rokonszenves bevezető életrajza nagy szeretettel foglalkozik Sipos Domokossal, az íróval, bár a túlságos szubjektivitást sokan szemére vethetnék. Kár volt például oly részletesen írni a kisvárosi békaegérharcról: magyar irodalmi irányok és pártok békaegérharcáról Erdélyben, mely előadások és ellenelőadások rendezésében merült ki. Bár elhiszük, hogy a mai erdélyi magyarság életében az apró események is nagy jelentőségűvé nőnek, ez a könyv azonban, Sipos Domokos élete, az egyetemes magyarságnak is szól, ha pedig innen kívülről nézzük azokat a dolgokat, melyeket Szentimrei némely helyen oly büszkén említ, azt látjuk, hogy ezek nemcsak hogy kicsinyek, hanem kicsinyesek is. (Pl. A „budapesti“ X. foglalkozott Sipos könyvével! X. Y. folyóiratában ezt írták róla! N. N. így írt, X. X. úgy; stb.) És ebben az a bántó, hogy Szentimrei úgy említi mindezt, mint diadalmas eredményt, holott Sipos Domokos-nak ilyen gyenge támaszokra egyáltalán nincs szüksége. Az ő munkássága, bár korán és váratlanul félbenmaradt, éppen eléggé engedni sejtetni, hogy mi lehetett volna ez a tragikus erdélyi lélek.

Verseiről voltaképpen épp oly keveset mondhatunk, mint prózájáról. Sipos Domokos a *Hazafelé* és az *Istenem, hol vagy?* című novelláskötetével annakidején igen szép sikert ért el. Újszerű, eredeti novellái arra engedtek következtetni, hogy nagy regényíró lesz belőle. Sajnos, a korai halál lerombolta ezeket a reményeket, de azért Sipos Domokos mégis az új erdélyi irodalom legsúlyosabb és legértékesebb tagjai közé tartozik. A *Templomrabló*, az *Édes jó Istenem, hol vagy?*, a *Karácsonyestén*, a *Hósi halál*, a *Pitymallatkor*, a *Kastélytető fellángol*, a *Rettenetes angyal*, a *Hazafelé* és a *Vajúdó idők küszöbén* című novellái az újabb magyar novellák legjobbjai közé tartoznak.

Ha azonban verseiről akarunk írni, csak azt mondhatjuk, hogy az a tizenkét vers és néhány töredék, melyet ez a kötet foglal magában, se nem jó, se nem rossz. Egy tehetséges novellista túlságosan epikus lírája ez. A nyelvezet itt-ott megkapó, az igazi nagy író kivételes tehetségére mutat, végeredményben azonban a versek nagyon is elnyújtottak és Sipos Domokos irodalmi értékelésén már alig változtatnak.

(Budapest)

Horváth Béla

MAGYAR NÉP

A *Széphalom* II. évfolyamának egyik számában írtam arról, hogy mennyire megfelel minden tekintetben hivatásának a kolozsvári Minerva kiadásában és Gyalla y Domokos szerkesztésében megjelenő *Magyar Nép* c. hetilap. Felszólalásomnak az volt az alkalmoszerűsége, hogy a *Magyar Szemle* egyik cikke, mely a magyar néplap kérdésével foglalkozik, csak bizonyos fenntartásokkal ismerte el a *Magyar Nép* értékét.

Most újabb adat szól ítéletem helyessége mellett. A szolnokdobokai Magyar Párt egyik vezető embere jelenti a lap szerkesztőségének, hogy a vármegye vegyes (magyar–román) lakosságú községeinek román lakosai az iránt érdeklődnek, hogy nem lehetne-e a *Magyar Népből* román nyelvű kiadást is csinálni? A magyaroknál látják u. i. a lapot, olvasgatják is, de nem tudván jól magyarul, nem eléggé és nem könnyen értik meg, holott nagyon szeretnék egészen jól megérteni a benne levő hasznos tanításokat.

A multkor említettem a kispapját, aki állandóan adott tejet azért, hogy a póstás a megérkezés után azonnal kézbesítse neki a lapot; a szolnokdobokai románok szeretnék, ha román kiadásban kapnák meg ... Alig hiszem, hogy ennél szebb és igazabb elismerést aratott még ujság.

Jól esik ezt megállapítanom, mert ez is ... *kulturfölény*, még pedig olyan, amelyet ezerféle gonddal, nélkülözéssel küzdő, minden oldalról szorított emberek, de szívvel lélekkel, egész odaadással teremtenek és tartanak fenn. Ezelőtt hiába, nem lehet mást tenni, de nem is szabad! – le kell venni a kalapot ...

(Szeged)

Buday Árpád